

σπασία και ὁ δημιουργὸς τῆς ἑλληνικῆς τέχνης Φειδίας· προσέτι ὁ Ἀπελλῆς, ὁ Δημοσθένης, ὁ Ἰκτίνος· καὶ ἄλλοι, ἅπαντες ἐν ποικίλοις καὶ γραφικωτάτοις σχήμασι. Ὀλίγον ἄνωθι τοῦ θιάσου τούτου παρίσταται ἐν μέσῳ τῶν Πιερίδων ὁ θεὸς τῆς καλλοῦ βραστάζων Λύραν, αἱ δὲ κύκλῳ αὐτοῦ ἐννέα παρθέναι φαίνονται προσέχουσαι ἀκαρτέως εἰς τὴν ἀπὸ τῆς λύρας τοῦ θεοῦ ἀποπεμπομένην ἁρμονίαν. Ὀπίσω τοῦ συμπλέγματος τούτου καὶ εἰς τὸ ἄκρον τῆς εἰκόνος ἡ ταχύπτερος φήμη ἀνοίγει ἤδη τὰς πτέρυγας καὶ ὁρμᾷ εἰς τὸ ἄπειρον διάστημα.

Ἀριστερόθεν τοῦ Ὀμήρου, ἡ Ποίησις, μορφήν λαμβάνουσα θελκτικῆς νεάνιδος, παραδίδει διὰ μιᾶς χειρὸς τὴν λύραν τῷ νέῳ Ηἰσιόδῳ, ὅστις ἐνθους παρλαμβάνει αὐτήν· πολλοὶ δ' ἕτεροι δαφνοστεφεῖς ποιηταί, ἕτερον ἀποτελοῦντες θῖασον, προσβλέπουν τὴν διὰ τῆς ἑτέρας χειρὸς τοὺς Θεοὺς δεικνύουσαν νεάνίδα. Κάτωθι τοῦ θιάσου τούτου φαίνονται πολλοὶ ἐνδοξοὶ στρατηγοί, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἐπαμινώνδας συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐσχάτος πάντων φαίνεται ὁ Φωκίων· μὴ εἶναι ἄρα οὗτος καὶ ὁ τελευταῖος τῶν Ἑλλήνων; Ἄνω δὲ τοῦ ἰδίου θιάσου, ἐν ἑτέρῳ ἀμυδρῶς φωτιζομένῳ συμπλέγματι, ἀντιστοιχῶ τοῦ τῶν Μουσῶν, ἵστανται οἱ Ἥρωες καὶ ὕψισθεν αὐτῶν Ἱρις ἱπταμένη.

Ἐν καὶ μόνον σύμπλεγμα κατέχον τὴν βάσιν τοῦ πίνακος, εἴτε τὸ κέντρον αὐτοῦ, ἀποτελεῖ τὸ τρίτον σύστημα. Τὸ σύμπλεγμα τοῦτο σύγκαιται ἐκ τριῶν προσώπων. Ἐν μέσῳ δύο καθεζομένων γερόντων, τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Χρόνου, εὐειδῆς νεῆαις, ἵσταμένη ὀρθία, προσβλέπει ἱλαρῶς τὸν ἀναφαλαντίαν καὶ γυνὸν Χρόνον, τὰς πτέρυγας ἔχοντα εἰς τοὺς ὤμους, καὶ δρέπανον βραστάζοντα ταῖς χερσὶ διὰ κινήσεως δὲ μεστῆς χάριτος δεικνύει συνάμα τὸν πατέρα αὐτῆς Ἡρόδοτον, ὅστις κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας χάρτην, οὗ ἡ ἀνάγνωσις τοσαῦτα ἀπέσπασε δάκρυα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ νέου Θουκυδίδου.

Ἐν τῷ ἁπλῷ τούτῳ σχεδιογραφίᾳ, ἐν ᾧ ὁ καλλιτέχνης ἀμυδρῶς πως διέγραψε τὴν ἰδέαν του, δὲν δυνάμεθα βεβαίως ν' ἀπαιτήσωμεν ἐν πᾶσι τὴν περὶ τὸ διάγραμμα τελειότητα. Καὶ ὅμως εἰσὶ τινὰ τῶν προσώπων κάλλιστα ἐσχεδιασμένα, καὶ ἰδίως τὸ τοῦ Ἡροδότου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας, ἅτινα καὶ πλησιέστερα εἰσὶ τῷ θεατῇ. Ἄλλως τε καὶ ἡ κατάταξις τῶν προσώπων ὑπάρχει μετὰ τέχνης καὶ τῆς προσηκούσης εὐρυ-

θυμίας, ὥς ἐπίσης καὶ ἡ τοῦ φωτὸς ἐν τῷ πίνακι διανομή.

Ἀλλὰ ἕτερος ἀγὼν, ἐπίσης ἐπίπονος τοῦ καλλιτέχνου, ἄρχεται κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν. Τότε ἀπαιτεῖται καὶ μελέτη τῆς φύσεως συντονωτέρα, καὶ χρόνου πολλοῦ καὶ χρημάτων πολλῶν κατανάλωσις ὅπως τὸ ἔργον ἀποβῇ ἄξιον ὑπολήψεως καὶ τιμῆς. Δυστυχῶς οἱ Περικλεῖς τῆς Ἑλλάδος εἰσέτι δὲν ἐγεννήθησαν, καὶ οἱ δυστυχεῖς καλλιτέχναι, ἐγκαταλιμπανόμενοι εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῶν πόρους, τοὺς γλίσχρους ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἀνεπαρκεῖς, συνθάπτονται πολλάκις μὲ τὰς ιδέας των. Ἡ ἰδέα τοῦ καλλιτέχνου ὁμοιάζει πρὸς τὸν σπόρον τοῦ γεωργοῦ τὸν ῥιπτόμενον εἰς τὴν γῆν, ὅστις ἂν δὲν ποτισθῇ ὑπὸ τῆς βροχῆς καὶ δὲν θερμανθῇ ἀκολουθῶς ὑπὸ τοῦ ἡλίου, οὐδ' ἀναβλαστάνει οὐδὲ καρπὸν τὸ παράπαν ἀποφέρει. Ἐν τούτοις εὐρίσκονται πολλοὶ καὶ παρ' ἡμῖν Κροῖσοι, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐνθαρρύνωσι διὰ τῆς συνδρομῆς των τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων, ἅτινα θὰ ἔφερον τιμὴν εἰς δόλοκληρον τὸ ἔθνος. Τὸ σχεδιαγράφημα τοῦ Κ. Ευδιᾶ, ὅπερ ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, τοιοῦτον ἔργον προαναγγέλλει, ἡμεῖς δὲ ἐγκαρδίως εὐχόμεθα ὅπως φιλόκαλός τις τῶν ἡμετέρων πλουσίων ἐνθαρρύνῃ τὴν γραφίδα τοῦ νέου καλλιτέχνου εἰς τὸ νὰ δώσῃ ζῶην καὶ σῶμα εἰς ὅ,τι μένει ἤδη ἀπλῇ καλλιτεχνικῇ ἰδέᾳ.

Γ. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ

Εἰς ΜΕΚΚΑΝ ΚΑΙ ΜΕΔΙΝΑΝ.

ΓΝΩΣΤΟΝ ὑπάρχει ὅτι ἡ προσκύνησις τῆς Μέκκας, τῆς πατρίδος τοῦ Μωάμεθ, εἶναι ἱερὸν καθήκον, τὸ ὁποῖον πᾶς πιστὸς Μουσουλμάνος ὀφείλει ἅπαζ τοῦλάχιστον ἐπὶ ζωῆς νὰ ἐκπληρώσῃ, ὥς ἡ Μέκκα ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ ὁ πολικὸς ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς· πέπλος ὅμως πυκνὸς καλύπτει τὴν πάλιν ἀπὸ τὰ βλέμματα τῶν ἀσέβων καὶ εἰ νόμοι τοῦ κορανίου ἀπαγγέλλουσι θάνατον κατὰ τοῦ ἀπίστου τοῦ τολμήσαντος νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου. Μολαταῦτα περιηγηταί τινες ἀρνησάμενοι ἢ τοῦλάχιστον προσποιούμενοι ἀρνησάμενοι κατῳρώθησαν νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν καὶ νὰ ὑπεγείρωσι τὸν πέπλον τὸν καλύπτοντα τὰ μυστήρια τῆς Μωαμεθανικῆς λατρείας. Εἰς τῶν περιηγητῶν τούτων ὁ Ἐλβετὸς

Βυρχάρδος ἐδημοσίευσε λεπτομερῆ καὶ ἀξιόπιστον περιγραφὴν τῆς εἰς Μέκκαν καὶ Μεδίνην μεταβάσεώς του.

Παραλείποντες τὴν ἐξιστόρησιν τῶν δυσχερειῶν ὅσας ὁ Βυρχάρδος οὗτος κατῴρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ, θέλομεν τὸν ἀκολουθήσει φθάσαντα πρὸ τῶν πυλῶν τῆς ἱερᾶς πόλεως.

Πρὶν εἰσέλθω εἰς Μέκκαν, λέγει, ἐτυλίχθην καὶ ἐγὼ εἰς τὸ *ἡχράμιον* ὅπερ ἐπιβάλλει ὁ νόμος νὰ ἐνδύωνται οἱ τὸ πρῶτον εἰς προσκύνησιν πορευόμενοι. Καὶ τὸ μὲν εἰς τοὺς ἀνδρας ὠρισμένον *ἡχράμιον* εἶναι δύο τεμάχια ὑφάσματος λευκοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀποικίλου καὶ οὐδεμίαν ῥαφὴν ἔχοντος, ὧν τὸ μὲν περιβάλλει τὸ ἥμισυ τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ κάτω, τὸ δὲ καλύπτει τοὺς ὤμους μόνον, διότι ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ τερσοὶ πρέπει νὰ μένωσιν ἀσκεπτεῖς. Τὸ δὲ γυναικεῖον *ἡχράμιον* συνίσταται ἐξ ἑνὸς ἐπενδύτου περικαλύπτοντος ὁλόκληρον τὸ σῶμα καὶ ἐνὸς πέπλου ἀποκρύπτοντος ἐντελῶς τὸ πρόσωπον, ὥστε μόνον ὁρατὰ μέρη τοῦ σώματος μένουσιν αἱ χεῖρες καὶ τὰ σφυρά.

Ἡ Μέκκα, κειμένη ἐντὸς κοιλάδος περιοριζομένης ὑπὸ ἀπροσίτων βράχων, δὲν ἔχει τι τὸ μεγαλοπρεπές, οὐχ ἥττον ὅμως ἡ ἐσωτερικὴ ὄψις τῆς πόλεως εἶναι χαριστετέρα τῆς τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν πόλεων, αἵτινες συνήθως εἶναι τόσον ἀνέδεις καὶ σκυθρωπαὶ ἕνεκα τῶν στενῶν καὶ ἀκαθάρτων ἀγυιῶν των. Τοῦναντίον αἱ ἀγυαὶ τῆς Μέκκας εἶναι ἀρκετὰ εὐρεῖαι, ὥστε δὲν παρέχουσι στενοχωρίαν εἰς τὸ ἕμετρον πλῆθος τὸ παρακολουθοῦν τὰς περιδρομικὰς λιτανείας, τὰ δὲ παράθυρα τῶν οἰκίδων εἶναι ἐπίτηδες μεγάλα καὶ λαμπροστίλβιστα, διὰ νὰ ἐφελκῇται ἡ προσοχὴ τῶν προσκυνητῶν, διότι οἱ κτηματῖαι τῆς πόλεως ταύτης τὸ μέγιστον μέρος τῶν εἰσοδημάτων των πορίζονται ἐκ τῆς ἐνοικιάσεως ὀωματίων.

Ἡ Μέκκα ἐκτὸς τοῦ *τζαμίου*, ὅπερ καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων, οὐδὲν ἄλλο ἀξιόλογον οἰκοδόμημα περιέχει καὶ τοῦτο ἴσως προέρχεται ἐκτῆς εὐλαβοῦς προλήψεως τῶν Ἀράβων, θεωρούντων ἔγκλημα νὰ οἰκοδομήσῃσι πλησίον τοῦ ναοῦ των ἄλλο κτίριον ἴσης ἢ καὶ μεγαλητέρας λαμπρότητος. Τὸ μέγα τοῦτο *τζαμίον* καλεῖται Βαϊταλλάχ, τουτέστιν οἶκος θεοῦ, καὶ εἶναι τὸ εὐρυχωρότατον πάντων τῶν θρησκευτικῶν μνημείων, εἰς τοὺς μάλιστα φρονοῦσιν ὅτι χεῖρ ἀόρατος εὐρύνει τὸ ἐμβυθὸν του ἀνελόγως τῆς πληθύος τῶν προσερχομένων προσκυνητῶν, καὶ ὅτι ἐν ἀνάγκῃ

δύναται νὰ περιλάβῃ ἀνέτως ὅλον τὸ μουσουλμανικὸν γένος. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι χωρεῖ τοῦλάχιστον 35 χιλιάδας προσκυνητῶν, καὶ παρεμφέρει ὅχι τόσον πρὸς κτίριον ἀρχιτεκτονικὸν ὅσον πρὸς μεγάλην τετράγωνον πλατεῖαν περικυκλωμένην ὑπὸ 500 καὶ ἐπέκεινα στηλῶν τῶν μὲν ἐκ μαρμαροῦ, τῶν δὲ ἐκ λίθου κοινοῦ κομισθέντος ἐκ τῶν πλησιοχώρων ὁρέων. Οἱ κίονες οὗτοι συνδέονται δι' ἀψίδων ὑποδοκταζουσῶν 152 θόλους, ἀπὸ δὲ τῶν ἀψίδων κρέμονται λυχναί, τινὲς μὲν τῶν ὁποίων ἀνάπτονται καθ' ἐσπέραν, ὅλαι δὲ ἀνεξαίρετως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ *ραμαζαρίου*, ὅπερ ἐστὶν ἡ κορυφαία ἐορτὴ τῶν μουσουλμάνων, τελομένη πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μηνὸς καθ' ὃν κατήλθεν οὐρανόθεν τὸ Κοράνιον. Ὁλόκληρος ὁ ναὸς εἶναι ἐστρωμένος διὰ μεγάλων πλακῶν καὶ που ἀπὸ τῶν τοίχων κρέμονται ποικιλόχροοι ταινίαι. Θύραι δὲ ὑπάρχουσι πλέον τῆς μιᾶς εἰς ἐκάστην τῶν πλευρῶν, καὶ τὰ ἐκ τούτων σχηματιζόμενα ρεύματα τοῦ ἀνέμου ἀποδίδουσιν σὶ εὐλαβεῖς εἰς τὸν πάταγον τῶν πτερύγων τῶν φυλασσόντων τὰς θύρας ἀγγέλων.

Ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ κεῖται ἄλλο οἰκοδόμημα ἐτι ἀγιώτερον, ὁ *Κιαμπές*, κτισμένος ἐκ κολοσσαίων λίθων ἐντοπίων ἐπὶ βάθρου περιφανοῦς, καὶ μίαν μόνην θύραν ἔχων, εἰς ἣν ἀνέρχονται διὰ κλίμακος ξυλίνης τετορευμένης καὶ φυλασσομένης εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ναοῦ. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος θύρα εἶναι πεπλακωμένη διὰ πετάλων ἀργυρῶν καὶ κεκοσμημένη χρυσοῖς ποικιλίμασι, καθ' ἐσπέραν δὲ καίουσι πρὸ τοῦ κάτωφλιος αὐτῆς λαμπάδας καὶ ἀρωματικὰ θυμιάματα, καὶ δὲν ἀνοίγεται παρὰ τρεῖς τοῦ ἔτους, κατὰ τρεῖς ἐπισήμους ἐορτάς.

Ὁ *Κιαμπές* εἶναι κεκαλυμμένος ὑπὸ τρισεγγίστου ἐκ μελανοχρόου μεταξωτοῦ παραπετάσματος μέχρι γῆς διήκοντος, ὥστε τὸ μόνον ὁρατὸν μέρος εἶναι ἡ ὀροφή. Τὸ παραπέτασμα τοῦτο καλούμενον *κεζούα* ἀνανεοῦται ἐτησίως δαπάνῃ τοῦ σουλτάνου, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουσι κεντημένα χρυσοῖς γράμμασι χωρὶα ἐκλεκτὰ τοῦ κορανίου ὅταν δὲ φθάσῃ τὸ νέον παραπέτασμα ἐκβάλλουσι τὸ παλαιὸν καὶ τὸ διανεμοῦσι τεμαχηδὸν εἰς τοὺς προσκυνητὰς καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Μέκκας, οἱ εὐσεβέστεροι μάλιστα σινάζουσιν ἀπλήστως καὶ τὸν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ *κιαμπές* συσσωρευμένον κονιορτὸν καὶ πωλοῦσιν αὐτὸν ἀντὶ πολλῶν φλωρίων.

Ὁ *κιαμπές*, κατὰ τὴν δόξαν τῶν ὀθωμανῶν, ὀικοδομήθη ἐν τῷ οὐρανῷ δισχίλια ἔτη πρὸ τῆς

κοσμογονίας καὶ φυλάσσεται ὑπὸ ἐβδομηκοντάκις χιλίων ἀγγέλων ἐπιταγὴν ἔχοντων νὰ ἐπαναγάγῃσιν αὐτὸν εἰς τὸν παράδεισον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Δεξιόθεν τῆς θύρας ὑπάρχει ἔγκτιστος ἐν τῷ τοίχῳ ὁ λίθος μέλας ἀσπράδ ἀλλασοῦν τὸν ὅποιον ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, περὶντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ μετὰ τοῦ Ἀδάμ, ὅτε οὗτος ἐξεβλήθη τοῦ παραδείσου, ἐφύλαξε καὶ παρέδωκεν εἰς τὸν ἱσμηλὴ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀβραάμ διὰ νὰ τὸν μεταχειρισθῇ, ἐν ἡλείψει ἄλλου καταλλήλου λίθου εἰς ἐπισκευὴν τοῦ κιαιμπέ. Ἐχει πᾶχος πέντε ἢ ἑξ ἑκατόνων καὶ συνίσταται ἐκ πολλῶν συντριμμάτων φαιοχρόων, συνηρμολογημένων καὶ συνδεδεμένων δι' ἀργυροῦ πλαισίου· οἱ μουσουλμάνοι λέγουσιν ὅτι ὁ λίθος οὗτος (ὁ πιθανὸς ἀερόλιθος) ἀρχήθεν ἦν λευκοτάτος, ἀλλ' ὅπῃ θαυμηδὸν διὰ τῆς ἐπαφῆς χειρῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων ἡμαυρώθη· δὲν ἐπιτρέπεται δὲ νὰ ἀσπασθῇ τις αὐτὸν παρὰ κατὰ τὰς τρεῖς ἐπισήμους ἐτησίας· ἑορτάς.

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὑπάρχει καὶ ἕτερος λίθος ἐπὶ τοῦ ὁποίου διατείνονται οἱ εὐσεβεῖς ὅτι φαίνονται τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ οἵτινες ἔσταντο ἐπὶ τοῦ λίθου ἐκείνου, διακρούσης τῆς ἐπισκευῆς τοῦ κιαιμπέ. Ὑπάρχει δ' ἐκεῖ πλησίον καὶ φράξ Ζεμζέμ κλούμενον, τοῦ ὁποίου τὰ θαυματουργὰ ὕδατα ἔχουσι τὴν δύναμιν ν' ἀποπλύνωσι τὸν ῥυπον τῶν ἁμαρτημάτων καὶ νὰ θεραπεύωσι πᾶν εἶδος νόσου. Πλῆθος εὐσεβῶν μουσουλμάνων ἀντλοῦσι διὰ δερματίνων ἀσκῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὕδατος καὶ ἀπλήστως ποτίζονται. τινὲς μάλιστα εἰς τοσούτην κατάχρησιν εὐλαβείας φθάνουσιν, ὥστε ἕνεκεν τῆς κατὰ κόρον πόσεως πίπτουσι κατὰ γῆς ἀναίσθητοι. Τὸ ὕδωρ τοῦ Ζεμζέμ φυλάσσεται εἰς φυλάκα, αἵτινες ἀγοράζονται ἀδρότακα ὑπὸ τῶν ἀπανταχοῦ Μωαμεθανῶν.

Ἡ ἀκαίᾳ ἐποχῇ τοῦ τζαμίου εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ ῥαμαζανίου· τότε δολοκλήρην ἀπαστραπτει καὶ μάλιστα τὴν ὥραν τῆς ἑσπερινῆς προσευχῆς, ὅτε φωτίζεται ὑπὸ χιλιάδων φώτων καὶ ἐν μέσῳ τοῦ φωτεινοῦ ἐκείνου ὠκεανοῦ ἀνυψοῦται ὁ μέλας κιαιμπέ μετὰ τοῦ πολυπτύχου παραπετάσματος τοῦ τρώντι· τὸ θέαμα εἶναι μεγαλοπρεπές. Οὐχ ἦττον ὅμως ἔχει καὶ τὰ κακὰ ἐπεισδιδά του διότι ὁ πολὺς κάματος, ἡ ῥυπαρότης καὶ ἡ ἀθλία δίκαια προξενοῦσι συχνούς θανάτους εἰς τοὺς προσκυνητάς, καὶ πολλοὶ τούτων μετακομίζονται κληνῆραις πέριξ τοῦ κιαιμπέ ἐπ' ἐλπίδι θεραπείας ἢ ἐπιθυμοῦντες ν' ἀποθάνωσιν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ προφήτου.

Ἐπειδὴ ὡς ἐν ἀρχῇ εἵπομεν ὁ Μωαμεθανικὸς νόμος ἐπιβάλλει ὡς καθήκον ἱερὸν τὴν εἰς Μέκκαν προσκύνειν ἅπαξ τοῦλάχιστον τοῦ βίου, ἅμα φθάνη ἡ ἐποχὴ τοῦ ῥαμαζανίου, καταφθάνουσιν ὡς ἐκ συνθήματος, εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν πανταχόθεν τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου πολυάριθμοι συνοδεῖαι προσκυνητῶν, ὧν τέσσαρες εἶναι αἱ διαστημότοποι, ἡ Συριακὴ, ἡ Αἰγυπτιακὴ, ἡ Περσικὴ καὶ Ἀφρικανικὴ ἢ τῶν Μογραβίνων ἐπικαλουμένη.

Καὶ ἡ μὲν τῆς Συρίας ἀρχίζουσα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅθεν παραλαμβάνονται καὶ τὰ διὰ τὴν Μέκκαν σουλτανικὰ δῶρα, καὶ καθ' ὁδὸν ἀπαύστως αὐξανομένη, κέντρον ἔχει τὴν Δαμασκὸν καὶ ἐκεῖ διοργανίζεται καὶ ἐφοδιάζεται μετὰ κάμηλους καὶ μετὰ ἄλλα ἀναγκαῖα διὰ τὴν διὰ μέσου τῆς ἐρήμου ὁδοιπορίαν μέχρι τῆς Μέκκας. Ὅσοι δὲ μικρὰ καὶ ἂν τύχη ἡ συνοδεία αἱ κάμηλοι οὐχ ἦττον εἶναι πάντοτε πολυάριθμοι, διότι δι' αὐτῶν μετακομίζονται τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ τροφίμα τῶν προσκυνητῶν καὶ τῶν συνοδευόντων αὐτοὺς στρατιωτῶν καὶ τῶν ἵππων τῶν. Πολυκριθμότατοι πρὸ πάντων ἦσαν ὅτε αὐτοπροσώπως οἱ σουλτάνοι ἡγοῦντο τὰς συνοδείας τῶν προσκυνητῶν, διότι τότε 4,000 κάμηλοι μολὶς ἐξήρκουν πρὸς μεταφορὰν τῶν ἐνδυμάτων καὶ τῶν τροφίμων τοῦ σουλτάνου καὶ τῶν αὐλικῶν τευ. Ἡ συνοδεία ὁδοιπορεῖ ἀπὸ τῆς 3 ὥρας μετὰ μεσημβρίας ἐκάστης ἡμέρας μέχρι τῆς ἐπαύριον μίαν ὥραν μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῆς κρατοῦντες μεγάλας λαμπάδας φωτίζουσι τὴν ὁδὸν ἐν καιρῷ νυκτός. Ὑπάρχουσι δὲ κατ' ἀποστήματα σταθμοὶ ὅπου ἀναπαύονται καὶ ποτίζονται αἱ κάμηλοι.

Ἡ δὲ συνοδεία τῶν προσκυνητῶν τῆς Αἰγύπτου, ὁρμητήριον ἔχουσα τὸ Κάϊρον, εἶναι ἡ ὀλιγανθρωποτέρα καὶ πτωχότερα, ἕνεκεν τοῦ ἐπιπόνου καὶ κινδυνώδους τῆς ὁδοῦ, διότι πορευομένη διὰ μέσου ξερῶν καὶ ἀγόνων ὁρέων καὶ πολλῶν ἀγρίων φυλῶν εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς διηγεσιὰς ἐπιθέσεις καὶ κακώσεις.

Ἡ Περσικὴ συνοδεία σχηματίζεται εἰς Βαβυλῶνα ἢ Βαγδάτιον καὶ ἀπαρτίζεται ἐξ ὅχι πολλῶν προσκυνητῶν.

Ἡ τῶν Μογραβίνων τέλος ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν Τύνιδι, διέρχεται κατὰ μῆκος τὸ βαρβαρικὸν κράτος καὶ καταπνέει εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον μετὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν τακτικῶν τούτων συνοδειῶν

πάμπολλοι ἄλλοι προσκυνηταὶ μεταβαίνουσιν εἰς Μέκκαν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Τὸ ἐπίπονον ὅμως ἐν γένει τῆς ὁδοιπορίας καὶ ἡ ὁσημέραι αὐξοῦσα θρησκευτικὴ ἀδιαφορία ἡλάττωσεν ἐπαίσθητῶς τὸ πλῆθος τῶν εἰς προσκύνησιν πορευομένων, καὶ τὴν σήμερον οἱ πλείστοι τῶν μουσουλμάνων πᾶν προθύμως παραιτοῦνται τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ δυσχεροῦς τούτου καθήκοντος.

Αἱ διάφοροι αὗται συνοδεῖαι τῶν προσκυνητῶν πολλαχόθεν, ὡς εἶδομεν, ὁρμώμεναι, εἰσέρχονται ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ εἰς Μέκκαν μετὰ μεγάλῃς πομπῆς καὶ παρατάξεως κροτούντων τῶν πυροβόλων καὶ παιανίζουσας τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς. Πρῶτον δ' ἔργον τοῦ προσκυνητοῦ ἡ χατζὴ ἅμα φθάσῃ εἰς Μέκκαν εἶναι νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Βεῖτ-ἀλλάχ δηλαδὴ τὸ τζαμίον καὶ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Θεὸν ὅτι τῷ ἐπέτρεψε νὰ πατήσῃ τὴν ἱερὰν ταύτην γῆν, μετὰ τὴν εὐχαριστίαν ἔρχεται ἡ περὶ τὸν κιαιμπὲ περιδρομὴ Τοουάφ ἡ γουμένου ἐνὸς τῶν ἱμάμιδων (ιερέων). Ἡ περιδρομὴ αὕτη γίνεται ἐπτάκις ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά, βραδέως τὸ πρῶτον, ὕστερον δὲ τροχάδην καὶ συνοδεύεται διὰ προσευχῶν καὶ πολλῶν κινήσεων τῶν ὤμων καὶ ἄλλων ἀστειῶν χειρονομιῶν, ὧν τὴν τάξιν καὶ τὸν τρόπον διδάσκει ὁ προηγούμενος ἱάμις. Ἀφοῦ δὲ τελειώσῃ καὶ ἡ προσκύνησις τοῦ κιαιμπὲ οἱ προσκυνηταὶ μεταβαίνουσιν εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος Ἀραράτ διὰ νὰ ἀσπασθῶσι πολλὰ ἐκεῖ εὐρισκόμενα μνημεῖα. Ὁ Ἀβραάμ ἐπανερχόμενος ἐκ τῆς προσκυνήσεως τοῦ ὄρους Ἀραράτ, λέγει ἡ Μωάμεθανικὴ παράδοσις, συνήντησε καθ' ὁδὸν τὸν δαίμονα Ἐλβήρ, ὅστις ἤθελε νὰ τῷ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν, τότε ὁ Ἀβραάμ προτροπῇ τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν ἀγγέλου Γαβριήλ, ἔρριψε κατὰ τοῦ Σατανᾶ ἐπτὰ λίθους καὶ τὸν ἔτρεψεν εἰς φυγὴν ἡ αὐτὴ σκηνὴ ἐπανελήφθη μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ὥρων ἐν μέσῳ τῆς κοιλάδος Μασανᾶ, ἀλλ' ὁ Ἀβραάμ μὴ λησμονήσας τὸ μάθημα τοῦ Γαβριήλ διεύθυνε κατ' αὐτοῦ χάλαζαν λίθων καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ φύγῃ κακῶς ἔχων. Ὁ Μωάμεθ λοιπὸν εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης ἐκείνης τοῦ Ἀβραάμ ἀνήγειρεν ἐν μέσῳ τῆς κοιλάδος τρεῖς λιθίνους στύλους, παρὰ τοὺς ὁποίους φθάνων ὁ προσκυνητὴς ὀφείλει νὰ ρίψῃ καὶ αὐτὸς ἐπτὰ καὶ ὕστερον δεκατέσσαρας πέτρας πρὸς ἐνθύμησιν τῆς νίκης ἐκείνης, ὕστερον λαμβάνει ἓνα ἐκ τῶν ἁμνῶν τοὺς ὁποίους φέρει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ γυρίζων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ κιαιμπὲ ἐμπήγει εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ ζώου τὴν μάχαιραν λέ-

γων *Βισμιλλὰχί ḡαμὰνὶ ḡαχίμ!* Ἀλλὰχοῦ ἐκ-
θάρ! τούτέστιν «ἐν ὀνόματι τοῦ πολλυμελοῦ καὶ παντοδυνάμου Θεοῦ.» μετὰ τὴν τελετὴν τῆς θυσίας ὁ χατζὴς μέρος μὲν τοῦ προβάτου τρώγει, μέρος δὲ διανέμει τοῖς πτωχοῖς ὕστερον προκαλεῖ τὸν κουρέα διὰ νὰ τῷ ξυρρίξῃ ὀλόκληρον τὴν κεφαλὴν, καὶ ἀπεκδυόμενος τὸ ἱχράμιον ἐνδύεται καθάρια ἐνδύματα καὶ ἐπανερχεται εἰς Μέκκαν διὰ νὰ ἐορτάσῃ τὸ ἑμαζζάνιον.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐορτῆς τοῦ ἑμαζζανίου αἱ συνοδεῖαι τῶν προσκυνητῶν, ἀποχαιρετῶσι τὴν Μέκκαν καὶ ἀπέρχονται δι' ἧς ἤλθον ὁδοῦ, συσσωματωμένοι ὡς καὶ τὸ πρῶτον, εἰς τὰς ἐστίας τῶν. Ἡ δὲ εἰς Μεδίναν προσκύνησις ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον παραλείπεται διὰ τὸ ἐπίπονον τῆς ὁδοιπορίας καὶ διότι θεωρεῖται μᾶλλον ὡς ἔργον περιεργείας καὶ υπερβολῇ εὐσεβείας ὁ μεταβάς εἰς Μέκκαν εἶναι τέλειος χατζὴς καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ μεταβῇ καὶ εἰς Μεδίναν. Ἡ Μέκκα εἶναι ἡ πόλις τοῦ Κυρίου, ἡ δὲ Μεδίνα τοῦ προφήτου.

Οὐχ ἦτον τινὲς, τῶν προσκυνητῶν ἐξάλλω θρησκευτικῶ ζήλῳ κινούμενοι μεταβαίνουσι πρὸς προσκύνησιν καὶ τοῦ τάφου τοῦ προφήτου εἰς Μεδίναν, ἀπέχουσαν τῆς Μέκκας δεκατριῶν ἡμερῶν ὁδόν. Τὸ κύχημα τῆς Μεδίνης εἶναι τὸ τζαμίον Ἐλ-χαράμ καλούμενον τὸ περικλείον τὸν τάφον τοῦ Μωάμεθ. Τὸ τζαμίον τοῦτο εἶναι μὲν μικρότερον τοῦ τῆς Μέκκας, ὠκοδομημένον δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ αὐτοῦ σχεδίου καὶ τοῦτο περικυκλοῦται ὡς ἐκεῖνο ὑπὸ σειρᾶς κιόνων ὑποβασταζόντων μικροὺς θόλους. Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πρὸς μεσημβρίαν πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ὑπάρχουσι ἐγκεκολλημένοι μαρμάρινοι πλάκες ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι πολλαὶ ἐπιγραφαὶ χρυσοῖς γράμμασι παρὰ τὴν πλευρὰν δὲ ταύτην κεῖται καὶ ὁ περιφημὸς τάφος τοῦ Μωάμεθ εἰς τὸ κέντρον μεγάλου καὶ ὠραίου ψευδιωτοῦ, περικυκλοῦται δὲ ὑπὸ κυκλίδων σιδηρῶν θαυμασίως ἐπεξεργασμένων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι συμπεπλεγμέναι τόσῳ πολλαὶ ἐπιγραφαὶ ὀρειχαλκίνοις γράμμασι, καὶ τόσα κοσμήματα, ὥστε μετὰ δυσκολίας διαφαίνεται διὰ μέσου αὐτῶν ὁ τάφος. Τὸν τάφον τοῦ προφήτου δωρεὰν βλέπουσιν μόνοι οἱ πικράδες καὶ ἄλλοι ἰσχυροὶ προύχοντες, πάντες δὲ οἱ λοιποὶ λαμβάνουσι τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν ἀντὶ ἀδράς ἀμοιβῆς. Διὰ τὸν λόγον λοιπὸν τοῦτον καὶ διότι, καὶ τὴν ἄδειαν ἔχοντες πάντες δὲν βλέπουσι σχεδὸν τίποτε, οἱ πλείστοι τῶν προσκυνητῶν παραλείπουσι τὴν εἰς Μεδίναν ὁδοιπορίαν.